

Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik: Bir Model Önerisi ¹

Hasan TUTAR ²

Başvuru Tarihi: 03.11.2022

Kabul Tarihi: 24.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bilimsel bir çalışmanın niteliği, araştırmanın güvenilir ve geçerli olmasıyla yani bilimsel bir çalışmanın sonuçlarının olgusal dünyada olup-bitenleri açıklama ve temsil edebilme yeteneği ile doğrudan ilişkilidir. Araştırma bulgularının hangi bilimsel temelde elde edildiğini gösteren geçerlik ve güvenilirlik ölçütü tüm görgül çalışmalar için önemli bir bilimsellik ölçütüdür. Nicel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik ile ilgili belirsizlik olmamakla birlikte nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlikle ilgili önemli belirsizlik alanları bulunmaktadır. Bu kavramsal incelemenin temel amacı, nitel araştırmalar için geliştirilmiş olan geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerinin ne ölçüde güvenilir ve geçerli olduğunu tartışarak işlevselliği yüksek bir model geliştirmenin imkânını sorgulamaktır. Araştırma amacı ve konuya uygunluğu nedeniyle kavramsal inceleme olarak tasarlanmıştır. Araştırma için geniş bir literatür taraması yapılarak ve konunun sorun alanları eleştirel bir incelemeye tabi tutularak söz konusu sorunun giderilmesine dair eşitli önerilerde bulunulmuştur. Araştırmada nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliği konusunda ileri sürülen önerilerin, literatürdeki boşluğun doldurulmasına ve bundan sonraki araştırmalarda yol gösterici olmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Geçerlik ve Güvenirlik, Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Nitel Araştırmalarda Güvenirlik

Atıf: Tutar, H. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik: Bir model önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 117-140.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Halka İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, hasantutar@ibu.edu.tr/ İstanbul Ticaret Üniversitesi, htutar@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8383-1464

Validity and Reliability in Qualitative Research: A Model Proposal

Hasan TUTAR³

Submitted by: 03.11.2022

Accepted by: 24.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

The quality of a scientific study is directly related to the reliability and validity of the research, that is, the ability of the results of a scientific study to explain and represent what is happening in the real world. The validity and reliability criterion, which shows on which scientific basis the research findings are obtained, is an essential criterion for all empirical studies. While there is no uncertainty about validity and reliability in quantitative research, there is significant uncertainty about validity and reliability in qualitative research. The primary purpose of this conceptual review is to question the possibility of developing a model with high functionality by discussing how reliable and valid the validity and reliability criteria developed for qualitative research are. It was designed as a conceptual review due to its research purpose and suitability to the subject. An exhaustive literature review was done for the research, the subject's problem areas were subjected to a critical examination, and various suggestions were made to solve the problem in question. It is thought that the suggestions put forward about the validity and reliability of qualitative research may contribute to filling the literature gap and be a guide for future research.

Keywords: *Qualitative Research, Validity and Reliability, Validity in Qualitative Research, Reliability in Qualitative Research*

³ Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Communication Department of Public Relations and Publicity, hasantutar@ibu.edu.tr; Affiliated University, Istanbul Commerce University, htutar@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8383-1464

Giriş

Yorumsamacı ve yeniden inşacı anlayışların etkisiyle son zamanlara pozitivist paradigmaya ve onun temel varsayımları doğrultusunda yapılan nicel araştırma yöntemine yapılan eleştiriler, nitel yöntemle yürütülen araştırmalarda artışa neden olmaktadır. Nitel araştırmalara gösterilen ilgi aynı zamanda nitel araştırmalar konusunda tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Nitel araştırmaların bilimselliğine dair ağır eleştiriler bir yana nitel yöntemle yapılan araştırmalara dair eleştiriler nitel araştırmaların bilimin neredeyse kutsal ve dokunulmaz kavramı olan nesnellığe uygun olmaması, bu tür araştırmaların sonuçlarının geçerlik ve güvenilirlik sorunu gündeme getirmektedir. Nitel araştırmaların güvenilir ve geçerli olmasını sağlayabilecek bir stratejinin olmaması, bu yöntemle üretilen bilgilerin bilimselliğine dair eleştirilere neden olmaktadır (Coşkun, 2022; Erkuş, 2017; Yaşar, 2018). Bu eleştiriler nitel araştırma sonuçlarının araştırmacının değerleri ve inancıyla ilgili öznel yargılarını temsil yeteneğinden ibaret kaldığı genel yargısına neden olmaktadır.

Nitel araştırmalar nicel araştırmalardan farklı olarak insan ve grup davranışının “nasıl”ını ve “niçin”ini derinlemesine anlamayı amaçlar. Ne var ki sınırları belli olmayan ve nesnel ölçütleri bulunmayan bir durumu anlamak için ölçülebilir, sınanabilir, güvenilir ve geçerliği olan ölçütlerin geliştirilmesi kolay değildir (Coşkun, 2022; Hancock ve Algozzine, 2016; Merriam, 2009; Yin, 2017). Nitel araştırmalar bir olguyu tüm karmaşıklığı içinde anlamayı amaçladığı için, araştırmacının öznel yargılarını sürece dâhil etmesi nesnel ölçütlerin geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Nitel yöntemler sayısal değerlere ve nesnel ölçütlere dayanmadığı için bu yöntemde cevaplar genellikle objektif değildir ve elde edilen bulgular sayısal olarak sınamamaz (Houser, 2015; Merriam, 2013; Whittmore et al., 2001). Nitel araştırmalarda araştırmacının aktif bir aktör olarak sürece dahi olmasının gerekliliği, bilimsel hassasiyeti görece yüksek olmayan bir araştırmacının bilimsel titizlikten uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Bu durum nitel araştırmaların sonuçlarının bilimsel değerinin sorgulanmasına neden olabilmektedir.

Nitel araştırmalar konusunda çalışanlar *geçerlilik*, *titizlik*, *güvenilirlik*, *uygunluk* ve *doğruluk*, *aktarılabirlik*, *tutarlılık* gibi sınırları belirsiz güvenilirlik ve geçerlilik ölçütleri ileri sürmüşlerdir (Morse vd., 2002; Onwuegbuzie ve Johnson, 2006; Thompson, 2011; Whittmore vd., 2001; Winter, 2000). Diğer taraftan kimi araştırmacılar ise nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusunda geliştirilen ölçütlerin nicel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerini karşılamadığını ileri sürerek, bu yöndeki girişimleri anlamsız çabalar olarak görmüşlerdir (Dellinger ve Leech, 2007; Maxwell, 1992; Smith 1983; Wolcott, 1990). Nicel araştırmalardaki geçerliliğin ve güvenirliliğin aksine, nitel araştırmalarda genel olarak kabul edilen ölçütlerin olmaması, konu üzerinde çeşitli tartışmalara ve arayışlara neden olmaktadır.

Nicel ve nitel araştırmalar arasındaki farklılıklar pozitivist ve yorumsamacı yaklaşımın bilime bakışındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte nicel ve nitel araştırma arasındaki paradigma farklılığına rağmen ölçüt arayışları devam etmektedir (Dellinger ve Leech, 2007; Long, 2015; Onwuegbuzie ve Collins, 2007; Onwuegbuzie ve Johnson, 2006). Ancak sırf ölçüt problemi nedeniyle nicel araştırmaların nitel araştırmalardan daha nitelikli olduğu veya bunun tersinin doğru olduğu iddia edilemez (Brannen, 2017; Creswell, 2009; Thompson, 2011). Nicel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusunda genel bir kabul olmasına rağmen nitel araştırmalar için aynı durum söz konusu değildir. Nicel araştırmalarda kesinliği sağlayan husus içerik geçerliliğinin yani istatistiksel testlerin sonuçlarının sayısal olarak gösterilebilmesidir. Oysa nitel araştırmalarda bağlam, araştırmacının sübjektif yorumu ve araştırma sonunda elde ettiği bilginin yeniden yapılandırılması nitel araştırma sonuçlarının nesnellliğini ortadan kaldırmaktadır. Bir başka husus nitel araştırmalarda nicel araştırmalarda kullanılan geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerinin aynısını benimsemek nitel araştırmaların doğasından uzaklaşmasına neden olduğu iddiasıdır. Farklı yöntemler, epistemolojik gerekçeler ve felsefik arka planlar bu iki yaklaşımın geçerlilik ve güvenilirlik konusunda farklı yaklaşımların benimsenmesine yol açmaktadır (Baxter ve Jack, 2008; Leung, 2015; Winter, 2000). Bu araştırmada nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik ölçütleri üzerinde tanıtıcı düzeyde durularak, söz konusu ölçütlerin bir model çerçevesinde sunulmasının imkânı aranmıştır.

Yazın İncelemesi

Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenirlik Sorunu

Yorumsamacı ve yeniden inşacı düşüncenin etkisiyle evrende olup-bitenleri anlamının gözlem dışında başka yollarının da olabileceği varsayımı son zamanlarda nitel araştırmalara olan ilgiyi artırmaktadır. Nicel araştırmalar doğa bilimlerinden ödünç alınan tekniklerle ampirik çalışmalar yoluyla analiz biriminin keşfedilmesi ve elde edilen bulguların açıklanması amacıyla dayalı iken, nitel araştırmalar yorumsamacı ve araştırmacının aktif bir aktör olarak sürece dahil olmasına izin veren yeniden yapılandırmacı anlayışı temsil etmektedir. Nicel araştırmalar daha çok doğa bilimlerinin düzenliliğini yansıtırken, sosyal bilimler için aynı düzenlilikten söz etmek kolay değildir. Nicel yöntemin temelini oluşturan pozitivistimin doğa bilimlerinin yasalarının sosyal bilimler için de geçerli olabileceğini ileri sürerken sosyal bilimler alanı doğanın gösterdiği düzenlilikleri ve kesinliği göstermekten oldukça uzaktır. Dahası nitel yöntem araştırmaları söz konusu olduğu zaman araştırmacının yürüttüğü araştırmanın hem girdisi hem de çıktısı olduğu riski, bu yöntemle üretilen bilgiyi oldukça tartışmalı hale getirmektedir (Coşku, 2022; Ströker, 2005). Nitel araştırmalarda güvenirlilik ve geçerlilik konusunda genel geçer kuralların olmaması, bu tür araştırmaların inanca ve değere dayalı, öznel yargıların ifadesinden ibaret kalmasına neden olmaktadır.

Nitel araştırmaların felsefi temelini oluşturan yorumsamacı yaklaşıma göre algı sadece duyularla ilgili değil, duyumsayan öznenin yorumuyla da ilgilidir. Zira nesnelere bilgisi sadece duyu deneyimleriyle elde edilmez; deneyimler hakkındaki öznel yargılardan ve sübjektif değerlendirmelerden de elde edilir (Daymon ve Holloway, 2003; Ormston vd., 2014; Ponterotto, 2005). Dilthey, kavrayışın insan yaşamının toplumsal, kültürel ve tarihsel özellikleri arasındaki bağlantılarla yani bağlam ile yakından ilişkili olduğunu belirtir. Nesnel gerçekliği onu deneyimleyen kişiden ayırmak mümkün değildir varsayımı nitel araştırmaların temel anlayışını yansıtmaktadır (Brannen, 2017; Thompson, 2011; Winter, 2000). Nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenirlilik ölçütlerinde esneklik bir yere kadar kabul edilse bile bu durum nitel araştırmalarda keyfilığe neden olmaması önemli bir husustur.

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenirlilikte önemli sorunlardan biri farklı araştırma desenlerine göre farklılık gösteren örneklem büyüklüğüdür. Anlatı araştırması, fenomenolojik araştırma, gömülü kuram, etnografik araştırma ve örnek olay araştırması gibi farklı nitel araştırma desenleri için örneklem büyüklüğünün ne olması gerektiğine dair genel-geçer bir ölçütün olmaması, bu konuda araştırma yapanların keyfi davranışlarına neden olabilmektedir (Creswell, 2007; Morse, 2003; Lewis, 2015; Silverman, 2013). Burada üzerinde durulması gereken kaç kişinin araştırmanın katılımcısı olacağından çok, ortaya çıkan sonucun inceleme nesnesini yansıtmaya derecesi yani geçerliliği ve güvenirliliğidir. Fenomenolojik araştırmalarda araştırmacı, araştırdığı fenomeni tecrübe etmiş, söz konusu fenomen ile alakalı deneyimleri olan öğelere ihtiyaç duyarken (Creswell, 2013; Mies ve Huberman, 1994; Rolfe, 2006; Rubin ve Babbie, 2016), gömülü kuramda araştırmalarında bir olayı, ya da bir fenomeni açıklayan yeni bir teori ortaya koymak amaçlanır. Etnografi araştırmalarda ise iyi tanımlanmış ortak kültüre sahip kişilerle/gruplarla çalışılması önerilir (Johnson and Christensen, 2008; Kothari, 2004; Mertens, 2014; Neuman, 2004; West, 2001). Burada ifade edilen desenlerde güvenirlilik ve geçerlilik konusunda belirsizliğin olması nitel yöntemle yürütülen araştırmaların sonuçlarının geçerliliği sorununa neden olabilmektedir.

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlilik konusunda, sınırları belirlenmiş bir yöntemin, tekniğin veya bir kontrol listesinin olmaması, bu tür araştırmaların olası hata kaynaklarından uzak olmasına neden olmaktadır. Bu durum nitel araştırmaların geçerliliğine gölge düşürmektedir. Ayrıca nitel araştırmaların küçük bir örnekleme dayanması, bu tür araştırma sonuçlarının da ancak örnekleme neredeyse imkânsız özdeş bir grup için geçerli olabileceği sorununa neden olabilmektedir. Oysa farklı felsefi dayanaklara ve epistemolojik geleneklere sahip olsalar da geçerlik ve güvenirlilik konusu nicel araştırmada olduğu gibi nitel araştırmalar için de önemlidir (Sharts-Hopko, 2002; Yin, 1994). Diğer bir husus ise araştırma sonuçlarının genellenebilirliği gibi

önemli bir konunun göz ardı edilemeyeceği görülünce nitel araştırmacılar tarafından analitik genelleme ve kurama genelleme gibi belirsiz kavramların üretilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Nitel araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliği ile ilgili bütün bu sorunlar nitel araştırmaların niteliklerini değerlendirmede farklı ölçütlerin ve modellerin üretilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Davies ve Dodd, 2002; Moss ed., 2009). Nitel araştırmalarının sınırlarının belirsizliği bu alanda “araştırmacı titizliği”nin önemini artırmakta, araştırmacı titizliği ise kendisini en fazla geçerlilik ve güvenilirlik konusunun göstermektedir. Ancak asıl sorun sınırları belirsiz, öznelliğe ve sübjektif yargılara açık bir konuda disiplinin ve titizliğin nasıl sağlanacağını belirsiz olmasıdır.

Nitel Araştırmalarda Geçerlilik Sorunu

Nitel araştırmalarda *geçerlilik* ölçütü nitel araştırmalarda *inandırıcılık ve aktarılabirlik* olarak ifade edilmektedir. Araştırmalarda geçerlilik ölçütü bir analizin sonuçlarının kabul edilebilirliğini güvenilirlik ise araştırma prosedürünün bir fenomeni birkaç denemede aynı şekilde açıklama tutarlılığıdır. Geçerlilik, bir konuyla ilgili kullanılan ölçme ve/veya değerlendirme aracının araştırılan konuyu ölçme yeteneğidir. Kısaca geçerlilik, ölçülmek istenen şeyin ölçülebilmiş olma derecesi, ölçme aracının ölçülmek istenen değişkeni ölçebilme yeterliliğidir. Bilimsel araştırmalarda kilit öneme sahip olan araştırmanın geçerliliği araştırmaların bilimselliğinin önemli ölçütlerinden biridir (Creswell, 2016; Denzin ve Lincoln, 1998; Maxwell, 2013; Merriam, 2009). *Geçerlilik* kavramının öncelikle pozitivist yaklaşıma özgü olması nedeniyle nitel araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır. Nitel yöntemle yapılan araştırmalar için özel ölçüt geliştirme çabaları bir yana bazı araştırmacılar, nitel araştırma için önceden ölçüt belirlemenin nitel araştırmaların doğasına uygun düşmeyeceğini belirtmektedirler (Hammersley, 2007; Lewis, 2009; Sandelowski ve Barroso, 2002; Smith 1983; Wolcott, 1990). Bu araştırmacılara göre nitel araştırmalar bir tek ölçüt setiyle temsil edilemeyecek kadar karmaşıktır ve bu alanda nesnel bir ölçüt geliştirmek kolay değildir. Ayrıca nitel araştırmalarda ileri sürülen geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerinin nicel araştırmalarda olduğu gibi ne objektiflik ne de nesnellik koşullarını sağlamada yeterli olmadığı açıktır.

Nitel araştırmaların çoğu istatistiksel genellemeler yapmayı içermediği için birçok nitel araştırmacı nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün bir sorun olmadığını ileri sürse de nitel veya nicel hiçbir bilimsel araştırmanın veri miktarı, veri yapısı ve örneklem büyüklüğü araştırmacının inisiyatifine bırakılamaz. Aksi halde nitel araştırmaların özneliği kabul etmesi, bu yöntemle üretilen araştırmalarda her şeyin mübah olduğu şeklinde yorumlanma riskini ortaya çıkarmaktadır (Auerbach ve Silverstein, 2003; Onwuegbuzie ve Leech, 2005). Nitel araştırmada örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde toplanan verinin kalitesi, kullanılacağı alana özgülüğü, kullanılan araştırma yöntemine ve amaçlı örnekleme stratejisine uygunluğuna göre farklılık gösterebilir; ancak bütün bunlar veri doygunluğunu araştırmacının keyfi tutumuna bırakmayı haklı göstermez. Nitel araştırma sürecinin önemli yanı, nicel araştırmaya göre daha küçük örneklem ile yapılması nedeniyle uygun bir popülasyonun (örneğin) sayılardan çok niteliğe bağlı olmasıdır. Ancak örneklemin küçüklüğü hiçbir zaman verinin azlığı demek değildir. Bu durum görece küçük bir örneklemden daha fazla veri toplanması gerektiğini gösterir. Nitel bir araştırmada sübjektif yargılarla veri doygunluğuna ulaşıldığını iddia etmek görgül bir araştırmanın veriye dayalı olarak yürütülmesi gerektiği kuralına aykırıdır (Kvale, 1996; Patton, 2015; Sandelowski, 1995). Bütün bu sorunların üstesinden gelebilecek bir geçerlilik ve güvenilirlik modelin geliştirilmesinin kolay olmayacağı baştan kabul edilerek bu yöndeki arayışların sürece önemli katkı sağlayacağı açıktır.

Epistemolojik gerekçelerle nitel araştırmalar için standart bir geçerlilik ve güvenilirlik ölçütünün geliştirilmesinin kolay değildir. Buna nedeni araştırmacı yanlılığı, yeterli verilere erişimin zorluğu ve insan zihninin karmaşıklığıdır. Diğer taraftan nitel araştırmalarda ileri sürülen *aktarılabirlik* ve *analitik genelleme* kavramları da belirsiz kavramlardır. Nitel araştırmaların genelleme şekli olan “analitik genelleme” ve “kurama genelleme” ifadelerinin ne anlama geldiği açık değildir. Nitel araştırmaların araştırılan konuda spesifik bir kuram olmadığı

durumlarda başvurulan tümevarımcı mantıksal analizlerin kullanıldığı ve sezgiye dayalı araştırmalar olduğu hatırlanırsa, “kurama genelleme” kavramının da temelsiz olduğu ileri sürülebilir (Erlandson vd., 1993; Firestone, 1993). Bütün bu tartışmalara ve itirazlara rağmen nitel araştırmalar için kabul edilebilir farklı geçerlilik ölçütü arayışları da devam etmektedir.

Nitel araştırmalar konusunda Maxwell (1992) *betimleyici, yorumlayıcı, teorik geçerlik ve değerlendirmeci geçerlik* olmak üzere farklı geçerlilik ölçütleri belirlemiştir. Eisner (1991) ise geçerliği *yapısal doğrulama, mutabık geçerlik ve bilgi yeterliliği* ölçütlerini tercih etmektedir. Merriam (1995) geçerlilik konusunda *iç geçerlik, güvenilirlik ve dış geçerlik* olmak üzere üç farklı ölçüt belirlemiştir. Angen (2000) ise sürekli geçerlik ve etik geçerlik olmak üzere iki geçerlik ölçütünden söz etmektedir. Whittemore, Chase ve Mandle (2001) birincil ve ikincil geçerlilik ölçütleri olmak üzere farklı geçerlilik ölçütlerinden söz etmiştir. *Birincil geçerlik ölçütleri olarak*; güvenilirlik, dürüstlük, eleştirelilik, özgünlük, *ikincil ölçütler* için canlılık, açıklık, yaratıcılık, tamlık, mutabakat ve hassasiyet gibi herhangi bir araştırmada olması gereken ölçütler belirlemiştir. Guba ve Lincoln (1982) nitel araştırmalarda geçerliliği artırmak için *inandırıcılık, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabirlik* olmak üzere dört farklı ölçüt belirlemiştir. Angen (2000) geçerliğin bir araştırmanın güvenilirliğinin ve kalitesinin teminatı olduğunu belirterek *etik geçerlik ve sürekli geçerlik* olmak üzere iki tür geçerlikten söz etmektedir. Yin’in geçerlilik ölçütleri görece daha somut ve ölçülebilir niteliktedir. Yin’e (2017) göre bir araştırmanın geçerliliği yapı *geçerliği, iç geçerlik, dış geçerlik ve güvenilirlik* yoluyla sağlanabilir. Bondas ve Hall (2007) nitel araştırmaların geçerliliğinin; *açıklık, yapı, uyumluluk, kapsam, genellenebilirlik ve eğitici kullanılabilirlik* ölçütleri ile ölçülebileceğini ileri sürmektedirler.

Bazı araştırmacılar nitel araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliği için veri, yöntem ve örneklem çeşitlenmesinin yeterli olacağını ileri sürmüşlerdir. Söz konusu çeşitlenmeye; araştırmacı çeşitlenmesi ve kuram çeşitlenmesinin de ilave edilebileceği literatürde tartışılmıştır (Guba ve Lincoln, 1982; Merriam, 2013). Nitel araştırmaların geçerlilik ölçütleri konusunda farklı tartışmalar olsa da bir nitel araştırma geçerlilik ölçütü olan çeşitleme (triangulation) konusu genellikle bu ölçütler arasında en somut olanıdır. Bu durum çeşitlemenin bir nitel araştırma ölçütü olarak benimsenmesini sağlamaktadır. Çeşitlemede kuramsal verilerden, araştırmacıların tecrübelerinden ve görüşme notlarından, kısaca çoklu veri kaynaklarından (veri çeşitlenmesi) yararlanılarak araştırmanın geçerliliği artırılabilirliği bir varsayım olarak kabul edilir (Patton, 2014; Stake, 1995). Nitel araştırmalar için çeşitleme ile bir araştırmada araştırmacının açık, zengin ve ayrıntılı bir açıklamasının yanında veri, yöntem, örneklem, hatta araştırmacı çeşitlenmesi ile araştırmanın geçerliliği artırılabilirliği genel olarak kabul edilmektedir.

Nitel araştırmacının öznel yargıları ve çalışma alanıyla duygusal katılımı, veri toplama ve yorumlama sürecinin potansiyel olarak yanlı olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca nitel yöntemde veri toplama sürecinde gözlemcinin araştırma sürecini manipüle etme imkânı, nicel araştırmalara göre nitel araştırmaların bilimselliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacı araştırma sürecine aktif bir aktör olarak katıldığı için gözleyenden bağımsız bir gözlenen yoktur. Nietzsche’nin belirttiği gibi “olgular yoktur, yorumlar vardır”. Araştırmacının sürece aktif bir aktör olarak katılması araştırma sürecini manipüle etme imkânı vermektedir. Burada belirtilen ve başka bazı geçerlilik ve güvenilirlik ölçütlerinin çokluğundan ve anlamlarının belirsizliğinin üstesinden gelebilmek için ölçüt arayışları devam etmektedir (Bondas ve Hall, 2007; Finfgeld, 2003; Leung, 2015; Sandelowski, 2007). Yukarıda belirtildiği gibi literatürde çok farklı geçerlilik ölçütü bulunmasına rağmen bu araştırmada karışıklığa neden olmamak ve standart bir amaca ulaşmak için nitel araştırmalarda geçerlilik ölçütleri *iç geçerlilik* (inandırıcılık-geçerlilik) ve *dış geçerlilik* (aktarılabirlik-güvenirlik) çerçevesinde analiz edilmiştir.

İç Geçerlik Ölçütleri

Guba ve Lincoln (1982) nitel araştırmalarda geçerliliği artırmak için *inandırıcılık*, *güvenilebilirlik*, *onaylanabilirlik* ve *aktarılabilmek* olmak üzere dört farklı ölçüt geliştirmişlerdir. Guba ve Lincoln (1982) *tutarlılık (dependability)* ve *inandırıcılık (credibility)* ve arasında yakın ilişki olduğunu ve veri toplama sürecinde tutarlılığın odak grup ve mülakat teknikerinin *bir arada kullanılması* ile sağlanacağını ileri sürmektedirler. Ancak odak grup çalışmalarında odak gruba katılanların sayısı kadar, odak grubun tekrarlanma sayısı da önemlidir (Eysenbach ve and Köhler, 2002. Bu ölçütlerde inandırıcılık, araştırma sonuçlarının aktarılabilmek, belli ölçüde genellenebilme yeteneğiyle ilişkilidir. İnanırıcılık literatürde “iç geçerlilik” ve “doğruluk değeri” kavramlarıyla da ilişkilendirilmektedir. Nitel araştırmalarda inandırıcılığı sağlamak için veri çeşitlemesi, betimleme, uzman görüşlerinin alınması gibi yollarla sağlanabileceği ileri sürülmektedir. Bu amaçla ayrıntılı betimlemenin yanında, kavram, kod ve temalara ulaşarak sonuçların güvenilirliği artırılabilirliği iddia edilmektedir (Creswell, 2013, 201; Erlandson vd., 1993; Guba, 1981). Farklı şekillerde tanımlanmış olsa da nitel araştırmalarda inandırıcılık, katılımcılarının aktardıkları deneyimlerin okuyucuya ne ölçüde doğru aktarıldığının ölçütü anlamına gelmekte ve bu haliyle inandırıcılık araştırmaya değil, araştırmacıya güvenden başka bir anlam ifade etmemektedir.

Nitel araştırmalar konusunda ilgili literatür incelendiği zaman çeşitli araştırmacılar nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliği konusunda farklı ölçütler oluşturmuşlardır (Angen, 2000; Creswell, 2013; Dellinger ve Leech, 2007; Guba ve Lincon, 1982; Long, 2015; Merriam, 2013; Maxwell, 1992; Onwuegbuzie ve Collins, 2007; Onwuegbuzie ve Johnson, 2006; Whittemore vd. 2001; Yin, 2017). İlgili literatür incelendiği zaman nitel araştırmaların nitelik ölçütleri oluşturma çabalarının öneri farklılığı nedeniyle kavramsal bir enflasyonu neden olduğu görülmektedir. Nitel araştırma stratejisinin nasıl olması gerektiğine ilişkin sınırları belirlenmiş bir yöntemin olmaması bu alandaki arayışlara neden olmaktadır (Barbour, 2001; Patton, 2002; Yaşar, 2018). Bu çalışma söz konusu arayışlardan biridir ve bu yöndeki iyi niyetli çalışmalarını bir model çerçevesinde ilerletme kaygısından hareket etmektedir.

Akran değerlendirme: Akran değerlendirme, tarafsız meslektaşın araştırmacının yöntemi, bulguları ve genel stratejisi hakkındaki kapsamlı değerlendirmesidir. Çoklu kodlamayı amaçlayan akran değerlendirme, analiz sürecinde ortaya çıkan öznellik eleştirilerini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Barbour, 2001; Guba ve Lincoln, 1989; Lincoln ve Guba, 1985; Silverman, 2013). Akran değerlendirme aynı zamanda, araştırmacının kişisel bakış açısının bulguları nasıl etkilediğini tespit etmeyi içerir.

Ayrıntılı betimleme. Bir araştırmayı değerli kılan unsur, entelektüel çabanın niteliğidir ve bu yoğun betimleme yapmayı gerektirir. Ayrıntılı betimleme, araştırma sürecinde katılımcıların araştırma bağlamına ve araştırma sürecine daha fazla vakıf olmasını sağlamayı amaçlar. Bu ölçüt nitel araştırmacının kalitesinin sosyal yaşamı zengin betimlediği ölçüde artacağını varsayar (Lincoln ve Guba, 1985; Walker ve Myrick, 2006). Ayrıntılı betimleme, inceleme konusu haline getirilen bir analiz biriminin yeterli ve ayrıntılı bir şekilde betimlenerek ne yapılmak istendiğinin tam olarak ortaya konmasıdır. Bu sayede araştırmacının sonuçlarının başka zamanlara ve durumlara aktarılabilmek yeteneği artırılmaya çalışılır.

Denetim izi. Bir araştırmacının stratejisinin belirlenmesinden bulguların yorumlanması ve raporlanmasına kadar tüm sürecin şeffaf bir açıklamasıdır. Araştırma sonuçlarının verilerin sistematik fotoğrafını yansıtmaları ölçüsünde araştırma onaylanabilir bir araştırmadır. Denetim izi, bir araştırmada tutulan kayıtlar, ham veriler yazılı alan notları, veri azaltma ve analiz ürünleri, özet notlar, birleştirilmiş bilgiler ve özetleri kapsar (Lincoln ve Guba (1985). Bu süreçte ayrıca veri yeniden yapılandırma ve sentez ürünlerin, temaların, tanımların, bulguların ve sonuçların mevcut literatürlerle bağlantıları ve kavramların, ilişkilerin ve yorumların entegrasyonu sağlanır.

Doğrulanabilirlik denetimi: Doğrulanabilirlik denetiminin amacı araştırmacının hem sürecinin hem de sonuçlarının geçerlilik düzeyini belirlemektir. Doğrulanabilirlik denetiminin amacı, doğruluğu değerlendirmek ve bulguların, yorumların ve sonuçların verilerle desteklenip desteklenmediğini değerlendirmektir (Erlandson vd., 1993). Doğrulanabilirlik denetimi araştırmacının ön bulgularını, verilerin yeterliliğini ve sonuç ve önerilerin değerlendirilmesini amaçlar.

Gözlem süresi: Araştırmacı sahaya ister katılımlı ister katılımsız gözlemci olarak katılsın sahada veya araştırma alanında ne kadar fazla bulunursa o kadar fazla veri toplayacağı varsayılır. Bu ölçütün temel amacı, araştırma konusuyla ilgili özellikleri belirlemek ve bunlara odaklanmaktır. Uzun süreli etkileşimin araştırmacının içeriğini ve kapsamını zenginleştirirken sürekli gözlem ona derinlik katar (Lincoln ve Guba, 1985; Patton, 2015). Uzun süreli gözlemin amacı, araştırmacıyı, incelenen fenomeni etkileyen çoklu etkilere ve bağlamsal faktörlere odaklanmasını sağlamaktır. Olayların nasıl gelişti, bir fenomenin ortaya çıkmasına neden olan öncüllerin neler olduğu, söz konusu olaylarda bağlamın rolünün ne olduğu ayrıntılı olarak izlenir ve elde edilen veriler araştırma raporuna yansıtılır.

Katılımcı teyidi: Üye kontrolü de denilen bu ölçüt toplanan verilerin, açıklamaların ve hatta yorumların katılımcı tarafından doğrulanması ve teyit edilmesidir. Lincoln ve Guba tarafından inanırlığı pekiştirmek amacıyla önerilmiş bu ölçütte katılımcının araştırma bulgularına ne ölçüde katıldığı ile ilgili olarak onlardan geribildirim alınarak araştırmacının temellendirilmesine çalışılır. Katılımcı teyidi katılımcının ne söyledikleriyle ve eylemleriyle neyi amaçladığının onun katılımıyla anlaşılmasını sağlar (Merriam, 2013). Verilerin doğruluğuna ilişkin katılımcı teyidi görüşmenin yapıldığı aşamada olacağı gibi, verilerin analizinin sonunda söylenenlerin ne ölçüde katılımcının düşüncelerini yansıttığının görülmesi şeklinde de olabilir. Katılımcı teyidi alınmasının temel amacı araştırmacının dıştan bakış ile katılımcıların ürettiği ve bağlama bağlı içten bakış arasında tutarlılık sağlamaktır.

Negatif durum analizi: Araştırmacının araştırdığı konuda ulaştığı gerçekliği yeniden yapılandırmasını yanlışlama eğiliminde olan verileri ve verilerin alternatif yorumlarını dikkate alarak yeniden değerlendirmeyi içerir. Negatif durum analizi araştırmacının sorguladığı konu ile veri parçaları arasında farklılıklar giderilinceye kadar sürdürülür. Başlangıçta bulgulara ters görünen ya da bulgularla çelişen unsurları ortaya koymayı amaçlayan bu ölçüt nitel araştırmacının geçerliliğini artırma araçlarından biridir (Phillips, 2014; Whittemore vd. 2001). Negatif durum analizi, araştırmacının açıklamaların aşırı öznel yargılara değil verilere dayandığına ilişkin bir kanaate ulaşmak amacıyla yapılır. Tezi antitezleriyle birlikte düşünmenin ve alternatif açıklama yöntemleri geliştirmenin araştırmacının niteliğini artıracaklarını varsayar. Belirgin zıtlıklar veya istisnalar araştırmada tehdit oluşturmaz aksine onu güçlendirir.

Öznelerarasılık: İki ya da daha fazla kişinin belirli bir konu hakkında aynı kanaate sahip olma derecesidir. Öznelerarasılık birçok kişinin üzerinde hemfikir olduğu, ancak söz konusu fikre karşı görüşlerin olabileceğinin kabul edilmesidir. Lincoln ve Guba (1985), birden fazla araştırmacının aynı fenomen üzerinde uzlaşma derecesi olarak gördüğü öznelerarasılık esasen kolektif yargılarının objektifliğine duyulan güvenden kaynaklanmaktadır. Burada aynı fikirde olmak veya uzlaşmak nice araştırmalardaki kadar nesnellığın sağlanması anlamına gelmemekte, sadece kolektif akla duyulan güveni yansıtmaktadır.

Uzman değerlendirilmesi: Araştırmada kullanılan yöntem ve teorik çerçeve konusunda uzman kişilerin araştırma stratejisini incelemesidir. Bu yöntemin temel amacı araştırmacının ulaştığı bulguların ve sonuçların konu üzerinde bilgi ve tecrübe sahibi kişiler uzmanlar tarafından araştırmacının objektif bir değerlendirilmesini yapmaktır. Yetersiz kodlama, yanlış kategori oluşturma, araştırmacının içeriği ve problem durumu ile uyumsuz temaların olup olmadığının tespiti için uzman incelemesi önemlidir (Streubert ve Carpenter, 2011; Yaşar, 20018). Araştırmacının uzman incelemesi söz konusu araştırmacının problem durumundan başlayıp, genel stratejisi, tasarımı, yöntemi ve tekniklerinin tümünü içeren bir süreçtir.

Veri çeşitlemesi/ Üçgenleme. Araştırma sürecinde toplanan verilerin çeşitliliğini artırmak ve araştırmaya farklı bakış açılarını katmak araştırmanın geçerliliğini artıracaktır. Veri çeşitlemesinin temel amacı farklı tekniklerle toplanan verilerin birbirini doğrulama düzeyi araştırma sonuçlarının geçerliliğini artırmaktır. Çeşitleme (triangulation) verileri karşılaştırmayı ve çapraz kontrol etmeyi amaçlar. Nitel araştırmalarda geçerliliği sağlamak için veri çeşitlemesi, araştırmacı çeşitlemesi, yöntem çeşitlemesi örneklem çeşitlemesi gibi farklı teknikler kullanılır (Fusch, Fusch ve Ness, 2017; Merriam, 1995; Olson vd., 2016; Silverman, 2015). Veri türlerinin çeşitlendirilmesiyle veriler arasında karşılaştırma yapılarak verilerin birbirlerini doğrulama derecesine bakılır.

Dış Geçerlilik (Aktarılabirlik)

Nitel araştırmalarda geçerliliğin bir ölçütü olarak kullanılan aktarılabirlik nicel araştırmalarda genellenebilirliğe karşılık gelmektedir. Bir araştırmada transfer edilebilirlik veya aktarılabirlik, bulgularının aralarındaki benzerlikler nedeniyle başka durumlara ne ölçüde uygulanabileceği ve genellenebileceği ile ilgili bir durumdur. Araştırma sonuçlarının aktarılabirliğinin ölçütüdür. Bu ölçüt araştırma üzerinde etkisi bulunan bağlamsal faktörlerin incelenmesiyle temellendirilmeye çalışılır. Aktarılabirlik, araştırmanın uygulandığı bağlamlar arasındaki benzerliklere bağlıdır (Guba, 1981; Lincoln ve Guba, 1985; Merriam, 2009; Miles vd., 2014). Nitel araştırmalarda aktarılabirlik ayrıntılı betimlemenin ve elde edilen kavram, kod ve temaların genellenebilirliği ile ilgilidir. Nicel araştırmalarda araştırmacı bulguları evrene genelleme yapmaya çalışırken, nitel araştırmalarda araştırmacı veri analizi ile elde ettiği sonuçları benzer özellik taşıyan olaylara genellemeyi amaçlar (Erlandson vd., 1993; Denscombe, 2010; Lincoln ve Guba, 1985). Nitel araştırmaların bağlam bağımlı olarak yürütüldüğü ve her durumun, incelenen her analiz biriminin özel, özgün ve benzersiz olduğu, nitel araştırmacının sürece aktif bir aktör olarak katılarak sübjektif yargılarına dayalı yorumlar yaptığı, veri merkezli değil araştırmacı merkezli bir araştırma yöntemi olduğu göz önünde bulundurulunca aktarılabirlik kavramının oldukça tartışmalı olduğu açıktır. Bütün bu itirazlara rağmen aşağıda ana hatlarıyla tanımlanan bazı dış geçerliliği ölçütlerinden söz edilebilir.

Araştırma konusuna aşinalık: Nitel araştırmaların güvenilirliğinin artırılmasının yollarından biri araştırmacının araştırma konusuna, literatüre ve çalışma evrenine aşina olmasıdır. Bir araştırmacı araştırdığı konuda ne kadar uzmanlaşmış ise yapacağı bir başka araştırmayı daha başarılı şekilde yapacağı açıktır. Bir araştırmacı belli bir konuda uzmanlaştığı ölçüde yapacağı yeni araştırmalar için o ölçüde uzmanlaşarak geçerliliği ve güvenilirliği daha yüksek araştırmalar yapacağı beklenir. Uzman bir araştırmacının araştırma için ayıracağı zamanı daha verimli kullanacağı ileri sürülebilir.

Dâhil etme hariç tutma ölçütleri: Nitel araştırmalar amaçlı örneklem üzerinde yürütüldüğü için dâhil etme ve hariç tutma ölçütü en önemli ölçütlerden biridir. Dâhil etme sadece araştırmaya kimlerin dâhil edileceğini değil, aynı zamanda kimlerin katılmayacağını belirleme ölçütüdür. Şunu belirtmek gerekir ki hariç tutma dâhil etme ölçütlerinin tersi değildir. Hariç tutuma yargısal örneklemeyle yapılan nitel araştırmalara katkı veri sağlama yeteneği düşük ve veri sağlama belirlenen örnekleme yönelik dışlama ölçütleridir.

Görüşme sayısı. Katılımcılar ile görüşme sayısı ne kadar fazla ise örneklem hacmi o ölçüde küçük olabilir. Görüşme sayısı ne kadar az ise daha fazla bilgi toplamak için daha çok katılımcıya ihtiyaç duyulacağı açıktır. Burada temel mantık, bilgi veren kişi sayısı kadar kişi başına yapılan görüşme sayısının da önemli olduğudur (Morse, 2000). Homojen bir çalışma grubu olsa bile az sayıda görüşme ile toplanan verilerin çok sayıda görüşmeden toplanan verilerden görece az olacağı açıktır. Nitel araştırmaların amacı örnekleme tekniğine göre belirlendiği göz önünde bulundurulur ise sadece görüşme sayısının değil, bu süreçte kiminle görüşüldüğünün büyük bir önemi vardır.

Görüşme süresi: Görüşmelerde katılımcılardan elde edilen veriler nihayet söz konusu görüşmelere ayıran zamanla doğrudan ilişkidir. Görüşme süresi bir araştırmada görüşmeye ayrılan süreyle ilgili bir ölçüttür. Araştırmaya ne kadar çok zaman ayrılıyor ise o ölçüde fazla veri toplanacağı beklenir. Görüşmeye uzun süre ayrılması zaman içinde bir güven ortamının oluşmasına katkı sağlar. Görüşülen kişi süre uzadıkça verdiği yanıtlarda daha içten davranması beklenir. Bu nedenle uzun süren görüşmelerde verilerin miktarı artacağı gibi oluşan güven iklimi nedeniyle toplanan verilerin geçerliğinin daha yüksek olması umulur.

Katılımcı sayısı: Nitel araştırmalarda katılımcı sayısının değil veri zenginliğinin önemli olduğu şeklindeki genel yargı “zengin bilgi”, “derin bilgi”, “geniş bilgi” gibi kavramlar durumu bulanıklaştırmaktan öteye geçmemektedir. Bununla birlikte daha çok katılımcıdan daha az katılımcıya göre daha fazla veri toplanacağı beklenir (Onwuegbuzie ve Leech, 2007). Burada temel amaç veri doyumuna ulaşmaktır; ancak veri doygunluğuna ulaşabilmek için az veya çok kavramlarından çok optimum bir değerden bahsetmek daha doğrudur.

Kurum/kuruluş sayısı: Kurum ve kuruluş sayısı nitel bir araştırmanın örneklem hacmini vermektedir. Örneğin bir nitel araştırma deseni olan örnek olay çalışmalarında örneklem büyüklüğünü belirleyen ölçüt kişilerin yanında durumlardır. Söz konusu durumlar belli kurumlarda yani örgütlerde yaşanır. Dolayısıyla nitel araştırmalarda kurum ve kuruluş sayısı arttıkça daha fazla verinin toplanacağı kabul edilir. Buradan anlaşılacağı üzere yaşanan bir durum bir olay yoksa söz konusu örgütler nite araştırmalar için sayısı kaç olursa olsun uygun bir örneklem değildir.

Referans yeterliliği: Bu teknik esasen araştırmanın literatür tarafından ne ölçüde desteklediğini ortaya çıkarmayı amaçlar. Bulguların ve yorumlarının karşılıklı olarak kontrol edilmesini mümkün kılar (Lincoln ve Guba, 1985). Verilerin bağlamları açısından değerlendirilmesi gerektiğinde, bağlam hakkında bütüncül bir bakış kazanabilmek için sadece olgulara değil, olguların içinden geçtiği bağlama da yönelmeyi gerekli görür. Dokümanlar, ses kayıtları, resimler ve diğer ham veriler çalışma sırasında toplanır ve analiz edilmeden arşivlenir; bu malzemeler daha sonra analiz edilen verilerden yapılan yorumları desteklemek için kullanılır.

Teorik/amaçlı örnekleme: Amaçlı örnekleme tekniği, araştırmayla ilgili olan birey veya grupların, araştırmanın kapsamına alınmasını gerektiren bir tekniktir. Amaçlı örnekleme her katılımcıların araştırmaya katılma şansını ortadan kaldırırsa bile nitel araştırmalarda amacı örnekleme büyük bir avantaja sahiptir (Guba ve Lincoln, 1982). Nite araştırmalar ancak bilgi gücü olan ve araştırılan konuda deneyimi olan katılımcılara yapılabilir. Söz konusu deneyimi olan katılımcıların örnekleme dâhil edilmesi, bilgisi olmayanın fikrinin alınmaması amaçlı örneklemin temel amacıdır.

Yansıtıcı günlük: Alan notları (fieldnotes) veya hatırlatıcı notlar (memolar) olarak da ifade edilen bu teknik, araştırmacının araştırma sürecinde çeşitli bilgileri kaydetmesini ifade eder (Matteson, 2021). Veri türüne bağlı olarak değişkenlik gösteren yansıtıcı notlar nite araştırmaların bağama bağlı karakteri nedeniyle bağlam konusunda olup-bitenleri yansıtması gerekir. Katılımcı ifadeleri ve görüşme anında araştırmacının yakaladığı yeni bir düşünce araştırmaya önemli katkılar sağlayabilir.

Yüz yüze görüşme: İki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek iletişim kurmasıdır. Yüz yüze görüşmeler katılımcıların ve görüşmecinin telefonla veya soru formlarını göndererek yaptığı veri toplama tekniğine göre daha güvenilir bir veri toplama tekniğidir (Forrester ve Sullivan, 2018). Bu tekniğin güvenilir olmasının temel nedeni, nite araştırmalar için büyük önem arz eden araştırılan olayın bağlamını görmeye fırsat vermesidir. Tablo 1’de yukarıda belirtilen ölçütlerin her biri için 10 puan verilmiştir. Araştırmacı yaptığı araştırmanın ne düzeyde geçerli olduğunu belirlemek için puan tablosunda her ölçüt için 1-10 arasında değişen puanlar vererek değerlendirme yapılabilir. Tabloda örnek olması amacıyla verilen varsayımsal puanlarla araştırmanın geçerlilik ölçütüne dair sayısal değer verilmiştir.

Tablo 1.
Nitel araştırmalarda geçerlilik lütleri

Araştırmanın Geçerlilik lütleri		lüt Puanı	
Geçerlilik	Akran değerlendirmesi	7	
	Ayrıntılı betimleme	7	
	Denetim izi	9	
	<i>Doğrulanabilirlik denetimi</i>	7	
	İ Geçerlik (İnandırıcılık)	8	
	Gözlem süresi	8	
	Katılımcı teyidi	7	
	Negatif durum analizi	9	
	Öznelarasılık	8	
	Veri çeşitleme/üçgenleme	7	
	Uzman incelemesi	9	
	Araştırmanın İ Geçerlilik Puanı		78
	Araştırma konusuna aşinalık	7	
	Dâhil etme hariç tutma lütleri	8	
	Görüşme sayısı	7	
	Görüşme süresi	6	
	Katılımcı sayısı	8	
	Dış Geçerlilik (Aktarılabilirlik)	8	
	Kurum/kuruluş sayısı	8	
Referans yeterliliği	6		
Teorik/amaçlı örnekleme	7		
Yansıtıcı günlük	8		
Yüz yüze görüşme	7		
Araştırmanın Dış Geçerlilik Puanı		72	
		78+72=150/2	
Araştırmanın Geçerlilik Puanı		75	

NOT: Tablodaki sayısal değerler sadece örnek olması için verilmiş varsayımsal değerlerdir.

Nitel Araştırmalarda Güvenirlik

Nitel araştırmalarda *güvenirlik* araştırma bulgularının genellenebilirliği ile ilgilidir. Nitel araştırmalarda güvenirlik lütleri aslında nicel araştırmalardaki güvenirliğin farklı kavramlarla ifade edilmesinden ibarettir. Lincoln ve Guba (1985) tarafından önerilen güvenirlik *doğrulanabilirlik* (Confirmability), *tutarlılık* (dependability) ile sağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Literatürde bu ölçütler; *i güvenirlik*, *dış güvenirlik*, *aktarılabilirlik*, *tutarlılık*, *inanırlık*, *teyit edilebilirlik*, *onaylanabilirlik* ve *doğrulanabilirlik* gibi farklı ölçütler şeklinde ifade edilmiştir Whittemore (2001) ve arkadaşları güvenirlik ölçütlerini *canlılık*, *eleştirelilik*, *özgünlük*, *dürüstlük*, *açıklık*, *tamlık*, *yaratıcılık*, *mutabakat* ve *hassasiyettir* şeklinde belirlemiştir. Çoğu kez doküman incelemesine dayalı olmayan, sadece görüşme ve gözleme dayalı veri toplama tekniği ile bir araştırmanın güvenilir sonuç vermesi kolay değildir. Her araştırmacının kendi tarzını yaratmaya izin verecek kadar esnek olan nitel araştırmaların ne ölçüde aktarılabilir (güvenilir) olduğu önemli bir sorundur (Kumar, 2011; Merriam, 2013). Nicel araştırmada güvenirlik, pozitivizmin “tekrarlanabilirlik”, “nesnellik” ve genellenebilirlik ilkeleri ile ilgilidir (Gibbs, 2002; Kümbetoğu, 2015; Punch, 2016, 98; Wolcott, 1994). Nitel araştırmalarda nicel araştırmada olduğu gibi olgunun ne derece var olduğuna değil, söz konusu olgunun ne anlama geldiği anlaşılmaya çalışılır.

Doğrulanabilirlik lütleri

Güven duyulabilirlik de denilen doğrulanabilirlik araştırmacının *tarafsızlığı, nesnellığı ve etik ilkelere uygun davranışı* anlamına gelen bir nitel güvenilirlik ölçütüdür. Doğrulanabilirlik ölçütü nicel araştırmalardaki nesnellığın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu kavram araştırma bulgularının araştırmacının öznel yargılarının değil, nesnel gerçekliği temsil etme düzeyi ile ilgilidir (Miles vd., 2014). İnanmak istediğini değil, nesnel olguları doğru kabul etmektir. Nitel araştırmalarda güvenirliliğin ölçütü olarak kabul edilen doğrulanabilirliğin aşağıdaki parametrelerin karşılanmasıyla sağlanabileceği konusunda literatürde bir uzlaşma bulunmaktadır.

Açıklık ve şeffaflık: Araştırmacının araştırmasını yürütürken ilk adımdan araştırmanın sonuna kadar araştırmanın her adımını titizlikle yürütmesinin yanında, söz konusu adımları şeffaf ve denetlenebilir biçimde yürütmesidir. Burada açıklık ve şeffaflık, kavramsal çerçevenin oluşturulmasından metodolojik süreçlere, araştırmanın veri toplama aracından ve şeklinden, verilerin analizine ve bulguların yorumlanmasına kadar bütün aşamaları içerir (Bondas ve Hall, 2007). Açıklık ve şeffaflık aynı zamanda araştırmada nesnesinin araştırılmasının etik ilkelere uygunluğu demektir.

Araştırmanın bağlamı yansıtma gücü: Bağlam, olguların incelenmesi ve açıklanması sürecinde “gerekçelendirme bağlamı”, anlaşılması ve yorumlanması sürecinde ise “keşif bağlamı” olarak ifade edilir. Araştırmanın teorik çerçevesinin oluşturulmasında epistemolojik unsurlar gerekçelendirme bağlamı bir anamın ortaya çıkmasında etkili olan sosyal ve psikolojik faktörler ise “keşif bağlamıdır (Merriam, 2013). Bir araştırmanın acıkama ve anama yeteneğinin gücü gerekçelendirme ve keşif bağlamı ölçüsünde olacaktır.

Araştırma stratejisinin tanıtımı: Araştırma stratejisi araştırmayı yapılaş hedefine ulaştırmayı sağlayan tasarım, yöntem, teknik, desen ve her tür araçtır. Bu yönüyle strateji kavramı diğer tüm kavramlardan daha geniş bir anlam içeriğine sahiptir (Houser, 2015). Araştırma stratejisi, araştırmanın problemini, temel sorularını, amacını, veri kaynaklarını, verilerin elde edilme yollarını, karşılaşılabilecek kısıtları, sınırlılıkları, varsayımları, veri analizi tekniklerini ve raporlaştırma süreci dâhil tüm aşamaları ifade eder.

Bulguların literatürle kıyaslanması: Bilim, birikerek ilerler ve bilimsel sonuçlar başka araştırmaların sonuçlarıyla kıyaslanarak uyuşan ve uyuşmayan yönler literatürle kıyaslanarak araştırma sonuçlarının temellendirilmesi mümkün olabilir (Merriam, 2013; Punch, 2016). Bir araştırmanın sonuçlarının literatüre uyumu, o araştırmanın güçlü bir temele dayandığının işareti sayılabilir. Özellikle aynı örneklem üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları arasındaki tutarlılığın göstergesi sayılır.

Kodlama güvenirliliği: Miles ve Huberman, güvenirlilik için birden fazla araştırmacının birlikte çalıştığı durumlarda, kodlama güvenirliliğinin en az %70 düzeyinde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Miles ve Huberman tarafından önerilen $P = \frac{Na}{Na+Nd} \times 100$ formüle göre araştırmacılar arası güvenirlilik düzeyinin %70'in üzerinde olması gerekir. Burada $P = \text{Görüş Birliği} / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}) \times 100$. Miles ve Huberman bu oranın %70 düzeyinde olmasını yeterli görmektedir. Huberman'ın formülüne göre güvenirlilik farklı uzmanlar tarafından yapılan kodlamalar karşılaştırılır (Miles ve Huberman, 1994). Karşılaştırma sonucunda kodlamalarda uyuşum yüzdesi %70'in üzerindeki her değer kodlamanın güvenirliliğini gösterir.

Kontrollü öznellik. Nitel araştırmaların nicel araştırmalardan temel farkının araştırmacının aktif bir aktör olarak sürece dahil olması gerekliliğinden söz edilse de bu hiçbir zaman nitel araştırmacının araştırma sonuçlarını istediği gibi manipüle edebilme serbestisi anlamına gelmemektedir. Nitel araştırmacının olup-bitenleri iyi anlayabilmesi için bağlama dahil olması gerekir ancak bu gereklilik kontrollü bir öznellik çerçevesinde anlaşılması gerekir (Yaşar, 2018; Borman vd. 1986). Bu gerekliliğin karşılanması araştırma sürecinin tüm aşamalarında araştırmacının hem bir gözlemci hem bir sorgulayıcı hem de yorumlayıcı yanlarını bilim etiği çerçevesinde kullanma becerisine bağlıdır. Nitel araştırmacı nicel araştırmacıdan farklı olarak

özneliğini belli ölçüde sürece dahil edebilir; ancak bu dahil etme eylemi hiçbir zaman araştırmının geçerliliğini tehdit edebilecek düzeyde olmaması gerekir.

Metodolojik titizlik: Nitel araştırma sürecinde araştırmının tüm aşamalarında titizlik, geçerlik ve güvenilirliğin temel koşullarından biridir. Araştırmacının araştırmının başından sonuna kadar, araştırmının stratejisini, genel tasarımını, yöntem ve tekniğini büyük bir titizlikle yürütme derecesidir. Titizlik esasen bilimsel bir araştırmının belli kurallar, ilkeler, yöntem ve teknik çerçevesine bağlı kalarak yürütülmesiyle yakından ilişkilidir. Bilimsel bir araştırmada yöntem her şeyden önce gelir ve metodolojik titizliği olmayan bir araştırma doğru sonuçlar verse bile bu sonuçların tekrarlanabilme yeteneği yoktur ve zira söz konusu sonuçlar sadece tesadüfen doğrudur (Davies & Dodd, 2002; Yaşar, 2018). Tesadüflerin ise tekrarlanma yeteneği yoktur. Oysa bilimsel araştırmalarda güvenin temel şartı tekrarlanabilir olma yeteneğidir.

Teorik doygunluk: Veri toplama sürecinde ulaşılan doyum düzeyidir. Teorik veya veri doygunluğu veri toplama sürecinde elde edilen ilave verinin marjinal yani ilave faydasının olmadığı noktayı ifade eder (Charmaz, 2015). Teorik doygunluk düzeyine ulaşıldıktan sonra elde edilen ilave verilerin, araştırmının teorik modeline, araştırma probleminin çözümüne herhangi bir katkısının olmadığı, kod, kategori ve tema üretmeye yeteneğinin olmadığı bir aşamadır. Teorik doygunluk aynı zamanda örneklemin yeterliliğinin de ölçütü anlamına gelir.

Uzman Görüşü: Araştırmının bu ölçütü araştırılan konuda uzman olan kişilerin araştırmının stratejisinden tasarımına, yönteminden tekniğine kadar tüm aşamaları ile ilgili görüşünün alınmasıdır. Uzman araştırma konusunda bilgi sahibi kişilerin araştırmayı bir strateji çerçevesinde değerlendirmesidir. Uzman görüşü akran değerlendirmesinden daha titiz ve alan hakimiyeti daha yüksek kişiler tarafından yürütülmesi gereken bir değerlendirmedir (Barbour, 2001; Streubert ve Carpenter, 2011). Uzman görüşü özellikle veri toplama araçlarının yapılandırılması sürecinde araştırma sorularının uygunluğundan, araştırmının kod kategori ve temalarının araştırma problemiyle ve araştırmının genel amacıyla uyum derecesinin belirlenmesinde önemli bir güvenilirlik ölçütüdür.

Yöntemsel bütünlük: Bilimsel araştırmalar; *strateji, tasarım, yöntem ve teknik* bütünlüğü çerçevesinde yapılır. *Araştırma stratejisi*, araştırma amacını, veri kaynaklarını, verilerin elde edilme yollarını, karşılaşılabilecek kısıtları, sınırlılıkları, varsayımları, veri analizi tekniklerini ve raporlaştırma süreci dâhil tüm aşamaları ifade eder. *Araştırma tasarımı* ise araştırma sorusunun nasıl cevaplandırılacağı, bilgilerin nasıl toplanacağı ve nasıl analiz edileceği ile ilgili bir eylem planıdır. *Araştırma tasarımı*, kabaca genelden özele araştırmının planlama ve yürütme sürecindeki sorunu tanımlamadan rapor yazımına ve sonuçların yayınlanmasına kadarki tüm konuları içerir. Araştırma tekniği ise bir araştırma stratejisinin ve yöntemin uygulanabilmesi için ne tür araçların kullanılacağını gösteren kurallardır (Flick, 2007; Tutar ve Erdem, 2022). Bütün bu süreçleri tam olarak kapsayan ve uluslararası makale yazım mimarisine uygun bir makalenin yöntemsel bütünlüğünden söz edilebilir

Tutarlılık (Onaylanabilirlik)

Nitel araştırmalarda tutarlılık (dependability) itimat edilebilirlik, öngörülebilirlik ve doğruluk anlamına gelir. Tutarlılıktan araştırma sonuçlarının farklı yöntemlerle elde edilen verilerle uyumlu olmanın yanında, bulguların katılımcının ifade ettiği anlamları yansıtmaya derecesidir. Tutarlılık, araştırmının belli bir zaman aralığında araştırmının aynı içerikle, aynı yöntemle ve aynı katılımcılarla tekrarlanması durumunda benzer sonuçlara ulaşma derecesidir. Tutarlılık nicel araştırmalardaki “nesnellik ölçütü” karşılığında geliştirilen bir nitel güvenilirlik ölçütüdür (Lincoln ve Guba, 1986; Morrow, 2005). Araştırma sonuçları verilerin sistematik bir fotoğrafını yansıttığı ölçüde araştırma tutarlıdır. Sosyal bilimlerde olaylar üzerine kurulu olduğu için olayların temel özelliği bir kez yaşanıp sonra tarihe mal olmasıdır. Her olay tekil bir örnektir; bir kez yaşanır ve

tekrarlanma durumu söz konusu değildir. Nitel araştırmalarda tutarlılığın sağlanabilmesi için aşağıdaki ölçütlerin karşılanması gerekir:

Adım adım tekrarlama: Bu teknik nicel araştırmalarda eř değer yarılar (split half) testinin karşılığı olan bir güvenilirlik ölçütüdür. Nitel araştırmalarda araştırma ekibin iki eř gruba ayrılarak, iki eř yarıya bölünmüş katılımcılar üzerinde çalışılarak bunlardan toplanan verilerin analizlerinin birbirine yakınlık derecesidir (Streubert ve Carpenter, 2011). Nitel araştırmalarda adım adım tekrarlama her iki ekibin benzer kodları, kategorileri ve temaları ortaya çıkarma derecesidir.

Araştırmacının yorum yetkinliği: Araştırmacının bilgisi ve becerisi, nitel araştırmalar ve özellikle araştırılan konudaki deneyimi, araştırmacının konuya yatkınlığı veya aşınalığı ile doğrudan ilişkilidir. Araştırmacı yayınında yorum yetkinliğini, teorik çıkarsama, yayının pratik ve sosyal değerı ile ortaya koyar (Schwandt, 2015). Ayrıca yorum yetkinliği araştırmanın öneriler kısmının teorik öneri, uygulamaya ilişkin öneri ve sosyal önerilerinin yanında sınırlılıklarının ve kısıtlarının doğru tespiti gibi hususları kasar.

Benzer bulgularla karşılaştırma: Araştırmada verilerin analizi ile elde edilen sonuçlarının daha önce yapılmış araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılması amacıyla yapılan bir ölçüttür. Araştırmacının, kendi bulgularını alan yazındaki diğer araştırmacıların bulgularıyla karşılaştırması önemli bir değerlendirme ölçütüdür (Silverman, 2000). Bu ölçütün temel amacı araştırma bulgularını literatürle karşılaştırarak örtüşme ve ayrışma noktalarına bakılır. Aynı veya benzer çevre ve konularda yürütölmüş önceki çalışmalar uyuşma yeteneği araştırmaya olan güveni artıran bir husustur.

Bilgi gücü: Bilgi gücü katılımcıların araştırma konusunda bilgileri ne kadar fazla araştırma sonuçları o ölçüde güvenilir olacaktır. Bu nedenle, bir örneğin bilgi gücü, çalışmanın amaçlarını açıklamak yeteneği ile ilgilidir (Kuzel, 1999; Morse, 1995; Sandelowski, 1995). Bilgi gücü, yeterli örneklem büyüklüğüne rehberlik etmesi çalışmanın amacı ile de ilgilidir. Bilgi gücünün düşük olması, katılımcının araştırılan konuda yeterince yetkin olmaması durumunda bilgi açığı ortaya çıkabilir. Bilgi gücü, örnekleme dâhil edilen katılımcılar arasındaki deneyimlerin, bilgilerin veya özelliklerin özgüllüğü ile ilgilidir.

Doğru deseninin seçimi: Nitel araştırmalarda, durum (örnek olay) çalışması, etnografik araştırma, fenomenolojik araştırma, anlatı araştırması, etnografik araştırma ve gömölü kuram gibi farklı araştırma desenleri vardır. Bu araştırma desenlerinin her bir farklı bir durumu veya olayı araştırmak için uygundur. Nitel araştırmalarda niteliği artırmanın dolayısıyla araştırma sonuçlarının güvenilirliğinin ve geçerliliğinin temel koşullarından biri de araştırma deseninin araştırılan konuya uygunluğudur. Farklı desenler farklı teknik duyarlılık gerektirir ve her bir desen farklı sınırlılıklara sahiptir. Ayrıca her bir desenin kendine özgü güçlü ve zayıf yanları vardır (Borman vd. 1986). Araştırılan olay ile araştırma deseni arasında uyumun olması araştırmanın güvenilirliğini artırmada son derece önemlidir.

Katılımcı özgünlüğü: Zira nitel bir çalışma herhangi biriyle değil, belli özellikleriyle ayrışan, benzeşen, kritik olan örneklerle yahut katılımcılarla yürütölür. Nitel araştırmada amaç, tüm fenomenleri kapsamak değil, çalışmanın amacı ile ilgili seçilmiş kalıpları sunmaktır. Amaçlı olarak seçilmiş ve iyi ifade edilmiş az sayıda katılımcı, tipik bir vakayı örnekeleyebilir. Birbiriyle zıt anlayışları olan iki katılımcı, bir olgunun farklı yönlerini gösterebilir (Erlandson vd., 1993; Yin, 2011). Katılımcılar özgün ve araştırılan konuda bilgili ise görece az sayıdaki katılımcıdan çok veri toplanabilir. Aynı zamanda katılımcılar referansa başvurarak (gölgeleme) zengin veri aktarma imkânına sahip iseler daha fazla veri toplanabilir.

Literatürün biçimsel tanımlanması: Nitel araştırmalarda çözülmeye çalışılan araştırma problemleri üç aşamalı olarak incelenir. Birinci aşamada temel problem belli bir sistematik çerçevede ele alınarak, dilimlenir ve birbirleriyle ilişkileri açısından tanımlılır. İkinci aşamada, araştırılmak istenen problem, bütün içindeki yeri açısından incelenir. Son aşamada ise sınırlandırılan problem ayrıntılı olarak açıklanarak gerekli çözüm üretilir.

Teyit edilebilirlik: Araştırmalarda ulaşılan sonuçların toplanan verilerle ve araştırılan durum tarafından doğrulanmasıdır. Bunun için araştırmacının, araştırmanın yöntem ve teknik aşamalarını açık ve ayrıntılı bir şekilde tanımlamış olması, çalışmanın farklı aşamalarında nelerin yapıldığının bütün ayrıntılarıyla ortaya koyması gerekir (Houser, 2015; Merriam, 2013). Ayrıca araştırma sonuçlarının verilerle açık bir biçimde ilişkilendirilmiş olması, araştırmacının bireysel yargılarının ve yönelimlerinin farkında olması, araştırmanın ham verilerinin başkalarının incelemesine açık olması gerekir.

Veri kalitesi: Veriler ne kadar yetkin katılımcıdan sağlanıyor ise veriler o kadar kaliteli olduğu kabul edilir. Görece az sayıda kaliteli katılımcılardan yeteri veri sağlanabilir (Morse 2000; Patton, 2015). Burada verilerin kaliteli olabilmesi, katılımcı ve görüşmecinin kalitesiyle de doğrudan ilişkilidir. Verilerin kod, kategori ve tema üretme yeteneği veri kalitesinin ölçütü olarak kabul edilebilir.

Yansıtıcı düşünme: Yansıtıcı düşünme, araştırmacıyı araştırmak yani onun iç dünyasının araştırma sonuçlarına nasıl yansıdığını bulmakla ilgilidir. Yansıtıcı düşünme nitel araştırma kelime dağarcığında araştırmacının öz farkındalığı ve kendine ait perspektifinin olduğu demektir. Yansıtıcı düşünmede bir taraftan veri toplanırken diğer taraftan araştırmacının kendine “neyi biliyorum” ve “onu nasıl biliyorum” şeklinde sürekli sorgulama soruları sorarak araştırmasını sürdürmesi demektir (Patton, 2002).

Tabo 2’ye göre araştırmacı yaptığı araştırmanın ne düzeyde geçeri olduğunu belirlemek için puan tablosunda her ölçüt için 1-10 arasında değişen puanlar vererek değerlendirme yapılabilir. Tabloda örnek olması amacıyla verilen varsayımsal puanlardır ve araştırmanın güvenilirlik düzeyini göstermektedir. Bu puanlama uzman denetimi ile yapılması durumunda araştırmanın daha objektif bir değerlendirmesi yapılabilir.

Tablo 2.
Nitel Araştırmalarda Güvenirlik Ölçütleri

	Geçerlilik ölçütleri	Ölçüt Puanı
	Açıklık ve şeffaflık	8
	Araştırmanın bağlamı yansıtma gücü	9
	Araştırma stratejisinin yeterliliği	9
	Bulguların literatürle kıyaslanması	8
Doğrulanabilirlik	Kodlama güvenilirliği	7

Güvenirlik	(Güven duyulabilirlik)	Kontrollü öznellik	7
		Metodolojik titizlik	8
		Teorik doygunluk	7
		Uzman görüşü	8
		Yöntemsel tutarlılık	7
	Doğrulanabilirlik Puanı		70
	Tutarlık (Onaylanabilirlik)	Adım adım tekrarlama	8
		Araştırmacının yorum yetkinliği	8
		Benzer bulgularla karşılaştırma.	7
		Bilgi gücü	7
		Doğru yöntemin/deseninin seçimi	8
		Katılımcı özgünlüğü	7
		Literatürün biçimsel tanımlanması	7
		Teyit edilebilirlik	8
Veri kalitesi		7	
Yansıtıcı düşünme.	7		
Tutarlılık Puanı		74	
		70+74=144/2	
Araştırmanın Güvenirlik Düzeyi		72	

NOT: Tablodaki sayısal değerler sadece örnek olması için verilmiş varsayımsal değerlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma nitel araştırmada geçerlilik ve güvenilirlik sorununu bir model çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerliliğin belli standartlara bağlanarak nicel araştırmalarda olduğu kadar kesin ölçütler geliştirmenin mümkün olmadığını baştan kabul ederek, nitel araştırma sürecinin araştırmacının inisiyatifine bırakmanın yanlışlığını vurgulayarak konuyu bir model çerçevesinde tartışmaktadır. Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusunda genel-geçer bir ölçün olmaması ölçüt arayışlarına ve tartışmalarına neden olmaktadır (Guest vd., 2006; Marshall vd., 2013). Bu tartışma, bir taraftan nitel araştırmanın bilimsel statüsüne zarar verirken, diğer taraftan da nitel yöntemle üretilen yayınların kabul edilmesi konusunda isteksizliklere neden olmak gibi pratik bir sonuç doğurmaktadır. Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusunda genel-geçer ölçütler geliştirmenin örtük bir pozitivizm riskini beraberinde getirmesi ayrı bir sorun alanıdır.

Son zamanlarda nitel araştırmalara yönelik giderek artan ilginin sonucu olarak nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlilik konusundaki tartışmalar giderek artmaktadır. Bilimsel bilginin hangi yöntemle üretildiği sorunun bilimsel yöntemlere açıklanması geçerlilik ve güvenilirlik konusunun önemini artırmaktadır (Erlandson vd., Allen, 1993). Nitel araştırmalarda nicel araştırmalarda olduğu gibi geçerli ve güvenilir sonuç elde etmek oldukça zordur, ancak bu durum nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlilik gibi önemli bir konunun araştırmacının sübjektif yargılarına bırakılacağı anlamına gelmez. Nitel araştırmalarda en çok eleştirilen konular arasında araştırmacının belli ölçütlere veya standartlara göre yürütülmediği bunun da nitel araştırma yöntemiyle üretilen bilginin bilimse bilgi olma niteliğinin zayıf olduğu kanaatine neden olmaktadır. Özellikle olgusalılığı ve nesneliliği bilimsel bilginin ölçütü sayan anlayış, nitel yöntemle üretilen bilginin geçerliliğine şüpheyile bakmaktadır.

Nitel yöntemle yapılan araştırmalar, nicel yöntemle yapılan araştırmalar gibi genel konulara yönelme yerine, daha özel konuları derinlemesine incelemeyi amaçlar. Bu nedene nitel araştırmalarda genelleme sorunu nitel araştırmalar için başlıca sorunlardan biridir. Nitel araştırmalarda dış geçerliliği sağlamak için geliştirilen teorik temelli genelleme aslında sınırları belirsiz bir kavramdır (Arslan, 2021; Braun ve Clarke, 2013). Teori temelli genelleme aslında araştırmacının elde ettiği bulguların literatürle uyumu anlamına gelmektedir ki nitel

araştırma gibi sübjektif yargılarla, yorumsamacı ve yeniden inşacı bir anlayışla üretilen bilginin literatüre uyum probleminin olmaması gerektiği de literatürde tartışılmaktadır. Diğer bir sorun nitel araştırmalarda her zaman evreni temsil edecek düzeyde örneklem belirlemenin mümkün olamamasıdır. Bu genellenme sorununun diğer bir nedenidir.

Son zamanlarda sosyal problemleri çözme, bilgisayar yardımıyla kodlama yapma, bilişimsel veya hesaplamalı sosyal bilim yaklaşımı gelişmektedir. Doğal dil işleme yoluyla yapılan hesaplama (compute) ile program yapma, komut ve talimatlarla hesaplama yapmak mümkün olabilmektedir. Doğal dil işleme bilgisayar dili, sosyal bilimlerle ilgili bir alanda yazılmış bir metinle iletişim kurabilmektedir (Abbate, 2014; Cioffi-Revilla, 2013). Hesaplamalı sosyal bilimler alanında çalışanlar Python, Java, R, Lisp, C++ gibi farklı programlama dilleriyle sosyal bilimlerde yeni bir alanın gelişmesi söz konusu olmaktadır. Sosyal bilimlerin temelini oluşturan insan davranışının dijital verilere analizi; dijital yöntemler, hesaplamalı sosyal bilimler ve büyük verilerle analiz edilerek geçerliliği ve güvenilirliği görece yüksek sonuçların elde edilmesi mümkün olabilmektedir (Abbate, 2011; Cioffi-Revilla, 2014; Jungherr, 2015; Jungherr, 2016). Yapay zekâ ve dilleri yardımıyla nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik, konusunda daha geçerli ve güvenilir sonuçların üretilmesi çabalarının sürdürülmesi gerekir.

Sonuç olarak nitel araştırma, araştırma sürecinin güvenilirliği ve geçerliliği ile elde edilen sonuçların aktarılabilirliği ile doğrudan ilgilidir. Nitel araştırmaların temel amacı hipotez veya kuram üretmek olduğu düşünülünce araştırma sonucunda ortaya çıkan hipotezin bir problemin çözümüne ve geliştirilen kuramın literatürde boşluğun doldurulmasına katkı sağlayabilecek nitelikte olması önemlidir. Nitel araştırma konusunda geliştirilecek güvenilirlik ve geçerlilik ölçütlerinin tüm bileşenlerinin birbiriyle ilişkili ve uyumlu olması önemli bir husustur. Bu çalışmada nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik problemi bir model çerçevesinde tartışılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda daha ileri bir modellerin geliştirilmesi sürecin ilerletilmesi bakımından büyük öneme sahiptir. Bu çalışma nitel araştırmaların geçerlilik ve güvenilirlik sorunu ile sınırlıdır ve nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik sorunu ile ilişkili örneklem hacmi, veri doygunluğu ve sonuçların genellenebilirliği gibi başka sorun alanları bulunmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda nitel araştırmalarda örneklem hacminin apriori olarak belirlenmesi ve veri doygunluğunun nasıl sağlanacağı üzerinde durulması alana önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Angen, M. J. (2000). Evaluating interpretive inquiry: Reviewing the validity debate and opening the dialogue. *Qualitative Health Research*, 10, 378- 395. <https://doi.org/10.1177/104973200129118516>
- Abbate, J. (2011). İnternetin popülerleşmesi. *in: Crowley, D. ve Heyer, P.(ed.), İletişim Tarihi, (Çev. Berkay Ersöz), Ankara: Siyasal Kitabevi.*
- Barbour, R. S.(2001). Checklists for improving rigor in qualitative research: A case of the tail wagging the dog? *British Medical Journal* 322(1), 115-117. <https://doi.org/10.1136/bmj.322.7294.1115>
- Baxter, P., ve Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The Qualitative Report*, 13, (4), 544-559. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2008.1573>
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8-14; <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>

- Bondas, T., ve Hall, E. O. (2007). Challenges in approaching metasynthesis research. *Qualitative Health Research*, 17(1), 113-121. <https://doi.org/10.1177/1049732306295879>
- Borman, K. M., LeCompte, M. D. ve Goetz, J. P., (1986), Ethnographic and qualitative research design and why it doesn't work, *American Behavioral Scientist*, 30, 42-57. <https://doi.org/10.1177/000276486030001006>
- Braun, V. ve Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Thousand Oaks: SAGE
- Cioffi-Revilla, C. (2014). *Introduction to computational social science*. London and Heidelberg: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4471-5661-1>
- Charmaz, K. (2015). *Gömülü (Grounded) teori yapılandırması*. Hoş, R. (Çev.). Ankara: Seçkin.
- Christensen, L. B., Johnson, B., ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri: Desen ve analiz*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Coşkun, R. (2022). Nitel Araştırmalarda Sorunlar: Seçilmiş Makalelerin Eleştirel Bir İncelemesi ve Bazı Öneriler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 165-189.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks: SAGE
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks: SAGE
- Creswell, J. W. ve Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-130. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_2
- Daymon, C. ve Holloway, I. (2003). *Qualitative research methods in public relations and marketing communications*, London: Routledge
- Denscombe, M. (2010). *The good research guide for small-scale social research projects*. Berkshire: Open University Yayınları.
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: a theoretical introduction to sociological methods*. New York: McGraw-Hill,
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: SAGE.
- Eysenbach, G. ve Köhler, C. (2002). Does the internet harm health? Database of adverse events related to the internet has been set up. *BMJ (Clinical research ed.)*, 324(7331), 239. <https://doi.org/10.1136/bmj.324.7337.573>
- Eisner, E. W. (1991). *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice.*, New York: Macmillan
- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L. ve Allen, S. T. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Thousand Oaks: SAGE.

- Erkuş, A. (2017). Erkuş, A. (2011). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Finfogeld, D. L. (2003). Metasynthesis: The state of the art so far. *Qualitative Health Research*, 13(7), 893-904. <https://doi.org/10.1177/1049732303253462>
- Firestone, W. A. (1993). Alternative arguments for generalizing from data as applied to qualitative research. *Educational researcher*, 22(4), 16-23. <https://doi.org/10.3102/0013189X022004016>
- Forrester, M. A. ve Sullivan, C. (2018). *Doing qualitative research in psychology: A practical guide*. New York: SAGE.
- Fusch, P., Fusch, G. E. ve Ness, L. R. (2018). Denzin's paradigm shift: revisiting triangulation in qualitative research. *Journal of Social Change*, 10(1), 19-32. <https://doi.org/10.5590/JOSC.2018.10.1.02>
- Gibbs, G. R. (2002). *Qualitative data analysis*. Buckingham: Open University Press.
- Guba, E. G. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *Educational Technology Research and Development*, 29(2), 75-91. <https://doi.org/10.1007/BF02766777>
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In *The SAGE Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: SAGE
- Guest, G., MacQueen, K. M. ve Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. Thousand Oaks: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781483384436>
- Hammersley, M. ve Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in practice (3rd.ed)*. London: Routledge.
- Hancock, D. R., ve Algozzine, B. (2016). *Doing case study research: A practical guide for beginning researchers*. New York: Teachers College Press.
- Holloway, I. ve Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Oxford: Blackwell Science Ltd.
- Houser, J. (2016). *Nursing Research: Reading, Using and Creating Evidence: Reading, Using and Creating Evidence*. Jones & Bartlett Learning.
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2008). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. Thousand Oaks: SAGE
- Jungherr, A. (2016). Twitter use in election campaigns: A systematic literature review. *Journal of information technology and politics*, 13(1), 72-91. <https://doi.org/10.1080/19331681.2015.1132401>
- Jungherr, A. (2015). *Analyzing political communication with digital trace data: The role of Twitter messages in social science research*. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-20319-5>
- Kothari, C. R. (2013). *Research methodology: Methods and techniques*. New Delhi, India: New Age International Pvt Ltd Publishers.
- Kumar, R. (2011). *Araştırma yöntemleri (Çeviri Editörü: Ömay Çokluk)*. Ankara: Edge Akademi.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: SAGE

- Leung, L. (2015). Validity, reliability, and generalizability in qualitative research. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 4(3), 324-327. <https://doi.org/10.4103/2249-4863.161306>
- Lewis, S. (2015). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches. *Health Promotion Practice*, 16(4), 473-475. <https://doi.org/10.1177/1524839915580941>
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1986). But is it rigorous? Trustworthiness and authenticity in naturalistic evaluation. *New Directions For Evaluation*, (30), 73-84. <https://doi.org/10.1002/ev.1427>
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). Establishing trustworthiness. *Naturalistic inquiry*, 289(331), 289-327. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](https://doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)
- Marshall, B., Cardon, P., Poddar, A. ve Fontenot, R. (2013). Does sample size matter in qualitative research?: A review of qualitative interviews in IS research. *Journal of Computer Information Systems*, 54(1), 11-22. <https://doi.org/10.1080/08874417.2013.11645667>
- Matteson, S. M. (2021). Chex Mix™ data analysis activity. *College Teaching*, 69(3), 121-125. <https://doi.org/10.1080/87567555.2020.1843389>
- Maxwell, J. (1992). Understanding and validity in qualitative research. *Harvard educational review*, 62(3), 279-301, <https://doi.org/10.17763/haer.62.3.8323320856251826>
- Maxwell, J. A. (2012). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oaks: SAGE.
- Merriam, S. (1995). What can you tell from an N of 1? Issues of validity and reliability in qualitative research. *PAACE Journal of Lifelong Learning*, 4, 50- 60. Erişim adresi: https://www.iup.edu/pse/files/programs/graduate_programs_r/instructional_design_and_technology_ma/paace_journal_of_lifelong_learning/volume_4,_1995/merriam1995.pdf.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Hoboken, New Jersey: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev. Ed.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Merriam, S. B. ve Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Mertens, D. M. (2014). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Thousand Oaks: SAGE.
- Miles, B. W. ve Jozefowicz-Simbeni, D. M. H. (2010). Naturalistic inquiry, (Editor: Thyer, B. A.), in, *The Handbook of social work research methods*, 722-745. Thousand Oaks: SAGE.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. ve Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. (3. Baskı). Thousand Oaks. SAGE.
- Mills, A. J., Durepos, G. ve Wiebe, E. (2010). *Encyclopedia of case study research* (Vol. 1-0). Thousand Oaks: SAGE.

- Morrow, S. L. (2005). Quality and trustworthiness in qualitative research in counseling psychology. *Journal of Counselling Psychology*, 52(2), 250-260, <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.250>
- Morse, J. M. (1994). Designing funded qualitative research. In N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 220-235). Thousand Oaks: SAGE.
- Morse, J. M. (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10(1), 3-5. <https://doi.org/10.1177/104973200129118183>
- Neuman, W. L. ve Robson, K. (2014). *Basics of social research*. Toronto: Pearson Canada.
- Onwuegbuzie, A. J. ve Collins, K. M. (2007). A Typology of mixed methods sampling designs in social science research. *The Qualitative Report*, 12(2), 281-316. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2007.1638>
- Onwuegbuzie, A. J. ve Leech, N.L. (2007). A Call for qualitative power analyses. *Quality & Quantity*, 41, 105-121. <https://doi.org/10.1007/s11135-005-1098-1>
- Ormston, R., Spencer, L., Barnard, M. ve Snape, D. (2014). The foundations of qualitative research. *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*, 2(7), 52-55. <https://doi.org/10.5860/choice.41-1319>
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluations*. Thousand Oaks: SAGE.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods (3rd ed)*. Thousand Oaks: SAGE
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Cev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Phillips, B. D. (2014). *Qualitative disaster research*. New York: Oxford University Press
- Ponterotto, J. G. (2005). Qualitative research in counseling psychology: A primer on research paradigms and philosophy of science. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 126- 136. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.126>
- Punch, K. F. (2016). Introduction to social research. (D. Bayrak, HB Arslan and Z. Akyüz, Trans.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyall araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (D. Bayrak, HB Arslan, ve Z. Akyüz, Çev., Z. Etöz, Düzelti). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Robson, C. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Gerçek dünya araştırması*, (Cev. S. Çinkır and N. Demirkasımoğlu), Ankara: Anı Yayıncılık
- Rolfe, G. (2006). Validity, trustworthiness, and rigor: Quality and the idea of qualitative research. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 304-310. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.03727.x>
- Rubin, A. and Babbie, E. R. (2016). *Empowerment series: Research methods for social work*. Boston: Cengage Learning
- Sandelowski, M. ve Barroso, J. (2007). *Handbook for synthesizing qualitative research*. NewYork: Springer Publishing

- Sandelowski, M. ve Barroso, J. (2002). Reading qualitative studies. *International Journal of Qualitative Methods*, 1(1), 74-108. <https://doi.org/10.1177/160940690200100107>
- Schwandt, T. A. (2015). *The SAGE dictionary of qualitative inquiry*. (4. Baskı). SAGE publications.
- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research: A practical handbook*. Thousand Oaks: SAGE.
- Sim, J., Saunders, B., Waterfield, J., ve Kingstone, T. (2018). Can sample size in qualitative research be determined a priori? *International Journal of Social Research Methodology*, 21(5), 619-634. <https://doi.org/10.1080/13645579.2018.1454643>
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks: SAGE.
- Speziale, H. S., Streubert, H. J. ve Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative*. Lippincott Williams & Wilkins.
- Streubert, H. J. ve Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing*. (5th ed.). Philadelphia: Lippincott Williams ve Wilkins
- West, W. (2001). Beyond grounded theory: The use of a heuristic approach to qualitative research. *Counselling and Psychotherapy Research*, 1(2), 126-131 <https://doi.org/10.1080/14733140112331385168>
- Whittemore, R., Chase, S. K. ve Mandle, C. L. (2001). Validity in qualitative research, *Qualitative Health Research*, 11(4), 522-537, <https://doi.org/10.1177/104973201129119299>
- Wolcott, H. F. (1994). On Seeking--and Rejecting--Validity in Qualitative Research. Transforming Qualitative Data. Description, Analysis, and Interpretation, Thousand Oaks: SAGE
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: Description, analysis, and interpretation*. Thousand Oaks: SAGE.
- Yaşar, M. (2018). Nitel araştırmalarda nitelik sorunu. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 55-73. <https://doi.org/10.21666/muefd.426318>
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. A Division of Guilford Publications. Inc: New York, NY, 10012.
- Yin, R. K. (2017). *Case study research and applications: Design and methods*. Thousand Oaks: SAGE.

Extended Abstract

Purpose

The primary purpose of this conceptual study is to analyze the validity and reliability problem of qualitative research within the sample size and generalizability problem framework. Due to the gap in the literature in this area, it can be argued that the research will significantly contribute to the literature. To achieve this, initially, validity and reliability criteria in qualitative research were emphasized at an introductory level. Then the mentioned criteria were presented within the framework of a standard model, and the gap mentioned in the literature was tried to be filled. In light of the discussions mentioned above, it is expected that this study, designed

in the conceptual scanning model, will contribute to the literature on validity and reliability in qualitative research and form the basis for future discussions on the subject.

Design and Methodology

This research was designed as a conceptual analysis due to its suitability to the general problem and subject of the research. The research data were collected by the literature review technique and analyzed by conceptual analysis, and various suggestions were made. In light of the debates within the framework of the validity and reliability problem in qualitative studies, the research was designed in the conceptual scanning model. The research is expected to contribute to the literature on validity and reliability in qualitative studies and form the basis for future discussions. In the research, conceptual analysis was preferred because it can examine a theory in social sciences by breaking it into parts. In this research, conceptual analysis was created based on an assumption. Then "why?" It tried to conclude by examining the problem in depth by going with a philosophical approach to the question.

Findings

In the research, 20 criteria were developed in the literature regarding the validity problem in qualitative research and 20 criteria related to the reliability problem. Then, these criteria were digitized, and a standard qualitative research model was created. It can be argued that the developed standard model will contribute significantly to the solution of the validity and reliability problem, which is a critical problem area of qualitative research. It can be argued that this model, open to development with various logical and mathematical operations such as fuzzy logic, will be supported by further research and contribute significantly to the solution to the problem mentioned above. Assuming that it is impossible to develop precise criteria as in quantitative research, it can be argued that a model is meaningful, essential, and functional without leaving the qualitative research process to the initiative and arbitrariness of the researcher. The lack of a standard for determining the sample size in qualitative research may cause problems, such as applying some of the criteria developed for this type of research and failing to apply some in numerous studies. This situation may cause a bigger problem, such as the information produced from qualitative research being valid enough to be used. In this study, to eliminate the problem mentioned above, a separate evaluation criterion, 100 for validity and 100 for reliability, was developed, and the problem of validity and reliability was tried to be brought to a standard.

Research Limitations

This research aims to solve the uncertainty about the validity and reliability of qualitative research to a certain extent and to develop some new validity and reliability criteria. Since it aims to fill the literature gap and contribute to future studies' reliability and validity, the validity and reliability problem of only qualitative studies was emphasized in the research. In addition, the research did not emphasize the concepts of data saturation and theoretical saturation, which are related to the problem of validity and reliability.

Implications

Qualitative research is done to a hermeneutic understanding, and the situation is quite simple to raise a validity and reliability problem. Whether the results obtained in qualitative research can be applied to different individuals or groups is a separate problem area. Any effort to ensure transferability, and generalization, is essential in qualitative research. Otherwise, the knowledge produced by being scientific will not be scientific. For the knowledge produced to have theoretical value, the scientific research method must have a standard that does not allow arbitrariness. It can be argued that this research will contribute to developing these standards. It is thought that the developed model will contribute to the external validity of qualitative research. It can be argued that the qualitative research findings of the standard model developed within the scope of this

research can be converged not only to analytical generalization but also to theory-based generalization. It can be argued that the social information produced within the framework of the said model will have a high ability to explain social events and phenomena. In the models to be developed in future research, it is necessary to advance the research by including the rules of statistics, mathematics, and fuzzy logic. It is also essential that all components of the reliability and validity criteria to be developed in qualitative research are interrelated and compatible.

Originality/Value

This research is original, original, contemporary and functional research in terms of discussing the validity and reliability problem in qualitative research over a certain standard and presenting it in clear and agreeable tables. Especially recently, the increasing interest in qualitative research reveals the need for the information produced by the method in question to be valid and reliable. Although there are different studies on this subject, the studies in question only explain the validity and reliability criteria but do not dwell on what should be. In this study, in order to find a solution to the problem, an effort was made to make the problem more measurable and manageable by determining an equal number of parameters (criteria) for validity and reliability in qualitative research using the literature. In this respect, the research is original, up-to-date, functional, and essential. As every original model needs to be developed, this research must also be developed. Every meaningful attempt to be made will significantly contribute to eliminating the validity and reliability problem in qualitative research.

Araştırmacı Katkısı: Hasan TUTAR (%100).